

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/4

**TA'LIM VA
INNOVATSION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№ 2023
aprel

Ma'muriy: Buxoro davlat universiteti Fan va ta'lim MChJ	07.00.00 – TARIX FANLARI	
Bosh muharrir: Ma'murov Babodir Baxshullayevich	Rashidov O. Professor Sulaymon Inoyatov kutlug 85 etida	7
	Mamatov B. T. XVII asrning birinchi yarmida Buxoro xonligining tashqi siyosatida bahodir yalang'och	10
Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori	Raxmatulloyev M. X. Yangi O'zbekistonda ommaviy axborot vositalari faoliyati qonun himoyasida	18
	Kuzldashiev Sh. T. "Tarixni Anzhiy" asarida Janubiy Qozog'iston shaharlari tarixini ertitilishi	23
Tahririyat kengashi raisi: Maxmadov Melis Hasanovich	Saidov J. O. Amir Temur va temuriylar davri savdo va madaniy aloqalarida Jizzax vohasining tutgan o'rni xususida	28
	Utayeva F. X. Teshayeva Yulduz Hakim Buxoro to'qimachilik kombinatida mutaxassislarining o'rni va oilalarning ish bilan ta'minlanishi	33
Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich	Siddiqov I. B. Buzajak tarixchilarda tarixiy ongni shakllantirish asosida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik tizimi masalasiga doir	40
	Zarifov O. O. "Tarixni Xumoyon" Buxoro amirligi tarixini urganishda muhim ma'lumot	46
Tahririyat mas'ulisi: Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy	10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
	Sharifova L. Tilak Jura she'riyatining ʻunga hosilatlari	53
Telefon: +998(90)744-00-22	Ataxo'jayeva Sh. A. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining ijtimoiy intellekt xususiyatlari	57
	Orinova G. M. Personaqli lirikada lirik kechinma predasi	63
E-mail: cijurnal2020@gmail.com	Mamadjanova Maftunahon Uktamovna Eritetning lingvistik tabiati	69
	Xajiyeva D. A. Erkin Vohidov ijodida folklorning ertak janriga munosabat	72
Jurnalning elektron sayti: www.interscience.uz	Hamdamova Z. Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishda mashqlarning o'rni	78
	Hamidov H. A. Sport jurnalistlari nutqida metaforalarning ifodalanishi	83
Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil 30 sentyabrda 3066-son Qarori bilan PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar royxatiga kiritilgan	Jakharova M. I. Ona tilida nutq so'zlash ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalarning amaliyotda qo'llanilishi	88
	Murodova Sh. I. Ona tili va adabiyot darslarida o'qish savodxonligini rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari	94
Bosishga ruxsat etildi: 28.02.2023 y. Qog'oz bichimi 60x84 1/8. bA.12.5. Buyurtma raqami 1.23 «FAN VA TA'LIM» nashriyatida chop etildi. Buxoro shahar	Norova I. M. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni chiroyli yozishga o'rgatish	99
	Omonboeva N. E. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan o'quv lug'atlari ustida ishlash	103
Jurnal 28.07.2021 yilda 9305 maqami bilan O'zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro'yxatidan o'tgan	Umarova N. Z. Oliy ta'lim tizimida o'quv topshiriqlaridan foydalanish	107
	13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o'zbek, rus va ingliz tilida chop etiladi	Ma'murov B. B., Umarov A.T. Akmeologik yondashuv asosida jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammo va yechimlari	112
	«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko'chib bosish tahririyatining roziligi bilan amalga oshiriladi	
Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir		

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

ТИЛАК ЖЎРА ШЕЪРИЯТИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

Лайло Шарипова,

БухДУ ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори, ф.ф.д.

Аннотация: XX асрнинг 70-80 йилларида ўзбек шеърлигига бир гуруҳ шоирлар кириб келдилар ва шеърлигимизда эҳдий ўзгаришга юзга келтирдилар. Шундай шоирлардан бири Тилак Жўрадир. Унинг шеърлиги ўзига хослиги билан фарқлашиб туради. Мақолада шу ҳақда фикр боради.

Калит сўзлар: Тилак Жўра, шеърлиг, лирик қаҳрамон, максу, сарлакча, қарғиш, публицистика, маънодошлик, бадийият.

THE PECULIARITIES OF TILAK JURA'S POETRY

Laylo Sharipova,

Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of BSU, DSc.

Abstract: In the 70s and 80s of the 20th century, a group of poets appeared in Uzbek poetry and brought about a serious change in our poetry. One of the greatest poets is Tilak Jura. His poetry is distinguished by its originality. The article discusses the uniqueness of his poetry.

Key words: Tilak Jura, poetry, lyrical hero, theme, title, anathema, journalism, synonymity, poetics.

ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ ТИЛАКА ЖУРЫ

Лайло Шарипова,

профессор кафедры Узбекского языка и литературы БухГУ, DSc.

Аннотация: В 70-х и 80-х годах 20 века группа поэтов вошла в узбекскую поэзию и произвела серьезные изменения в нашей поэзии. Одним из таких поэтов является Тилак Жўра. Его поэзия отличается оригинальностью. В статье рассматривается уникальность его поэзии.

Ключевые слова: Тилак Жўра, поэзия, лирический герой, тема, название, анафема, публицистика, синонимия, поэтика.

Кириш. XX асрнинг 70-80-йиллари ўзбек шеърлиги бетакдор шеърлиг сифатида эътирофга лойиқ. Бу давр шоирлари ўзбек публицистикаси вазифасини ҳам бажаришга чоғландилар. Ватан мустабид тузум қийноғидан чарчаган, шоирларига умидвор боқайтган эди. Шу умидворликдан ғамга ботган, айни дамда, куч-қувват олган шоирлар шеърлари ёрдамида истиқлолни чорладилар. Аммо етук шоирлар шеърлигининг асл вазифасини унутмадилар. Назми қўнгилнинг кўзгусига айлантира олдилар. Уларнинг сафида Бухоронинг Қоракўлида туғилган, камтар, аммо гурури осмон, ўжардан ўжар шоир Тилак Жўра бор эди. Ҳам шоир, ҳам олим бўла билган Тилак Жўра ота-онасининг дуосини қўп бор олган, Худо деган эканки, тақдир Ғайбулла Ас Салом каби фозил устозга шогирд, Садриддин Салим Бухорий, Самад Азимов сингари покдомон шоиру олимларга сафдош, Муҳаммад Юсуф сингари беғубор, эл севган шоирлар билан ҳамсухбат, даррдош айлади. Унинг ўзига хос шеърлиги бор эди...

Муҳокама. Адабиётшунос олим Д.Қуронов мавзунинг икки жиҳати бор деб

билиб, бири ҳаёт материали, бири иқтимоний, маънавий-ахлоқий, фалсафий ва шу каби муаммолар мажмуи [3, 248] деб билади. Шу маънода Тилак Жўра шеърини мавзусини назардан ўтказсак, барча мавзулар муҳаббат мавзуси атрофида бирилашганини кўриш мумкин. Умид улуг туйғу, шу сабаб у ҳақида шеърлар кўп. Аммо Тилак Жўра умид ҳақида шундай ёздики, тафаккури чуқур бўлмаса, шеърхон дабдурустдан англамайди:

Кўриб мендаги гўзаллигини
Кўзлари камашиб,
Қон бўлиб чопади томирларимда –
Дилбар бир умид... [1,3]

Лирик қаҳрамондаги бу умид шундай гўзалки, ўзининг гўзаллигига боқиб умиднинг кўзи камашади. Кўзи камашган умид лирик қаҳрамон томирларидаги қонга, яъни ҳаётга айланади. Энди у шунчаки умид эмас, “Дилбар бир умид”. Шoirнинг фикри ифодаланиши ўзига хос. “Шеъринг” шеърини лирик қаҳрамоннинг кимга ёки нимага мурожаат қилаётгани бир қараганда дарров англашилмайди. Чунки шеърда “шеъринг” сўзи қўлланмаган. Фақат сарлавҳа шунинг англатади. Аммо шеъринг ҳақидаги гўзал, бетакрор шеърларга сафдош бу юксак ҳажмли шеърда ҳеч кимда учрамайдиган ўзбекона ифода бор:

Тутдек тўкилди юрагим
Умидларнинг силкишидан.
Сени соғиниб кутаман
Офтобнинг ҳар чиқишидан [1,4].

Демак, шoirнинг юрагини умидлар шундай силкийдикки, юраги тутдай тўкилади. Шoir сўз кўмагида манзара ҳосил қилади. Шу маънода, у – руҳият мусаввири. Тутнинг таналарига сал тегинсангиз, тутлар дувиллаб тўкилади. Аммо пишмаган тут асло тўкилмайди. Ҳаётда шу манзарани кўриб улғайган шеърхон учун юракнинг тутдек тўкилишини англаш осон. Аммо биттагина бўлган юракнинг тутдек тўкилиши учун у минг бўлакка бўлинган, тилка-пора бўлган бўлиши керак. Кейинги сатрларда шoir дабдурустдан офтобни нега соғиниши аёнлашади. Юракнинг тутдек тўкилиши учун офтоб зарур. Бу манзаралар шеърнинг дунёга келишини кўз ўнгимизда гавдалантирган.

Шoirнинг фикрича, шеъринг “кўзларнинг ачишидан”, шoir “қонининг ҳар томчисидан” дунёга келади. Бунинг учун “армоннинг хўп санчишидан”, “аламнинг ҳар қамчисидан” юрак тутдек тўкилиши, юрак қонлари томчи-томчи бўлиб тўкилиб кетиши керак. Шoir шеърини таърифламайди. Шoirдаги ҳолат шеърингнинг қай тахлит яралишини шеърхонга намоён этади.

“Рухият” шеъри эса Тилак Жўра оламини намоён қилувчи ўзига хос шеър сифатида таассурот қолдиради:

Бир яланглик бўлса,
Тўйиб-тўйиб бақирсанг,
Сўниб қолган руҳингни
Қалқиб-қалқиб чақирсанг!..
Титраса товушингдан
Димикқан бағринг, тананг,
Сочилиб дил губори
Қоядаги майсадай
Силкиниб турса шонанг [1,5].

Шoir “руҳим сўниб қолди”, “бағрим димикди” демайди. Иккинчи шахсга мурожаатдай туюладиган, лирик қаҳрамонга қарата айтилган бу фикрлар

шoirнинг даврдаги бикикликка исёни, рухнинг хайкириги ҳамдир. Зотан, бу шеър киритилган китоб истиклолдан олдин нашр қилинган:

Оҳ урсанг,оҳлар десанг,
Бу қандай замон, оҳир!
Тўйиб-тўйиб бақирмоқ,
Ёниб-ёниб чақирмоқ
Енди бир армон десанг.
Бир яланглик бўлса,
Айтиб-айтиб шуларни,
Учириб
Гала-гала кушларни
Тўйиб-тўйиб бақирсанг,
Куйиб-куйиб чақирсанг?!

Бу айнан Тилак Жўранинг руҳияти тасвири, тавсифи эканини англаш учун шoirнинг шахсиятини билиш зарурати кам. Негаки, зукко шеърхон учун шoir шеърлари ойналик вазифасини ўтайди:

Замонларнинг зулми-зўридан,
Ёғийларнинг қонли тўридан,
Тўрдай тугун халқнинг шўридан,
Нолалар қилдинг, нолали кушчам,
Ўз ҳолига ўзи волали кушчам,
Туркий титроғингга бунчалар ситам! [1,6]

Шoir “булбул” сўзининг маънодошларини қўллайди. Нега?! Маънони кучайтириш учунми? Ҳа. Аммо фақат бутгина эмас. Бу “булбул” сўзининг маънодошлари қўлланган даврларни англайди. “Девону луғотит турк” дан ҳазрат Навоийгача бўлган туркий шеърятда “сандувоч”, Навоий шеърятидан XIX асргача “андалиб”, XX асрдан ҳозиргача “булбул” сўзи кўпроқ, кенгрок қўлланилиб келинади. Шеърда “Туркий титроғингга бунчалар ситам” сатри такрор-такрор келтирилган экан, шеър композитсиясини бутунлаштириб турган сатр сифатида кўзга ташланади. Бу шеър шеърят, шoir, бадий сўз ҳақидаги шеър. Унда сюжет бор. “Тутқунликда толиққан кушчам, Зорланиб-зорланиб зорикқан кушчам” – товуш такрори бебаган бу сатр шеърнинг тугунини ҳосил қилган. Шoir воқеани ривожлантириб, булбулнинг толиқишига сабабларни кўрсата бошлайди. Зиддиятлар чўққиси сифатида келтирилган сатрларда нафақат ўз элининг, балки бутун туркийларнинг дард-у огриқлари мужассамлашган:

Сайраб кучмоққа осмонинг йўқдир,
Яйраб кучмоққа ошённинг йўқдир,
Ташлаб кетмоққа маконинг йўқдир,
Осмони огули,
Макони догули
Кушчам,
Туркий титроғингга бунчалар ситам!

Шoir булбул – жажжи кушча нега толганини изоҳлашда,аниқлашда давом этади. Шеър сюжетидаги ечим юзага кела бошлайди. Эркин ватаннинг, нажотсиз элнинг шoirи – булбулнинг аҳволидан эли оғох этади. Бу шеърда сатрлар шу қадар тадрижий тарзда жойлаштирилганки, чуқур, тизимли таҳлил қилинса, йирик мақола юзага келади ва шoir шахсияти, унинг Ватанга муҳаббати, эрка ташналиги, маслаги аниқроқ ойдинлашади. Шеърнинг якуни элимизнинг феълга ҳос муҳим жиҳатларни таъкидлайди:

Ўзинимас ўзгани суйган –

Сандувочим – сарлочиним,
Туркий титроғим,
Туркий нафасим.
Рухи осмонларда,
Ўзи
Бағримда ботин сасим –
Туркий титроғингга бунчалар ситам!

Биз бир лаҳза ҳам ором олмайдиган, тиним билмайдиган, куйманиб яшайдиган элмиз. Бу куйманиш оқибатида куйиб юрамиз. Энг оғири, шарафлиси – асрлар давомида элимизда ўзгармаган хусусият: ўзини эмас ўзгани ўйлайдиган элмиз. Булбулни тутсангиз ва авайламай, қўпол тарзда сиқиб ушласангиз, ундаги титроқни ҳис қиласиз. Бу титроқ, шоир айтганидек, “Туркий титроғим”, “Туркий нафасим”, унга беҳисоб ситамлар қилинган. Бу ситамларни шеърга солиш, шўро даврида айтиш, чоп эттириш учун Тилак Жўра бўлиш керак эди.

Тилак Жўра шоир, шеърят ҳақида ёзар экан, улуғ шоирларга эҳтиром кўрсатади. “Устоз Миртемири эслаб”, “Чўлпон”, “Нозим Ҳақмағ”, “Рауф Парфига” шеърларида шоирнинг улуғ олам – шеърятга муносабати ақс этган.

Халқимизда қарғанинг номи унинг лаънат олгани билан боғлиқлиги ҳақида яратилган афсона бор. М.Қошғарийнинг “Девони луғотит турк” асарида қарғиш сўзига ўзакдош “қарғаш” сўзининг “газаб”, “қаҳр” маъносида қўлланилгани изохланган. Шоир Тилак Жўра шу икки фикрдан фойдаланиб, қор ёғиши манзараси билан қаламнинг оқ варақни қора қилиши ҳолатини ўзаро ўхшатади. Бунинг биринчисида қора нарсанинг оқ бўлиши, иккинчисида, аксинча, оқ нарсанинг қора бўлиши англашिलाди. Қарғалар қора тусда бўлганлиги учун оппоқ қор узра юрса, тез билиниб, кўзга ташланиб қолади. Шоир шу ўхшаш ҳолатларни ёдга олиш орқали ўз руҳиятидаги қарама-қаршиликларни очиқ беришга интилади.

Қаҳрим қағиллаган қарғадир,
Ўзимдан, кўзимдан йўрғадир.
Йўғрилиб-йўғрилиб лабимни тишлар,
Қор қоплаган қарғишлар [1,13].

Натижа. Тилак Жўра ўзбек шеърятига ўз қадамлари билан кириб келди. Фақат кўнгли тилаган сўзни айтди, ақли буюрган ишларни амалга оширди, асло иймонига зид сўзни оҳангга солмади, асло илми билан амалидаги бирликка путур етказмади. Бор-йўғи шаънига зид ишга рўпара келса, мавқеидан, орзусидан, манфаатидан кечса-кечди, аммо мунофиқлик оstonасига яқин бормади. Шариф Бухоромизнинг Сайёд отлиғ маскани Тилак Жўра ҳаёти ва ижоди сабаб яна бир қарра машҳур бўлди, адабиёт муҳиблари хотирига муҳрланди. Аммо шоирнинг ўзи олимлик, шоирлик мақомидан бирор манфаат учун фойдаланмади. Ўжарликдай кўринган жиҳатлари аслида иймонда собитлик эканини исботлаб яшаб ўтди. Унинг шеъряти XX аср синовидан ўтиб, XXI асрга завол кўрмай кўчди. Бу шоир тирик эканини, ижоди орқали барҳаётлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тилак Жўра. Рухият. Шеърлар. – Тошкент: Ёш гвардия, 1990. – 80 б.
2. Sharipova L.F. The use of water attributes in oral written poetry characters // AKADEMIC JOURNAL. 2021/2/11 №1. MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970. – P. 608-618.
3. Қуронов Д. Адабиёт назарияси асослари. – Тошкент: Академнашр, 2018. – Б.148.